

SHAXS INTELLEKTUAL RIVOJLANISHINING PSIXOLOGIK XUSUSIYATLARI.

**Andijon davlat Universiteti
Umumiy psixologiya kafedrası
v.b. dotsenti O.DJ.Qodirova**

Annotatsiya: Ushbu maqolada Inson aql-idrokining asosiy fazilatları - bu qiziquvshanlik, aqlning shuqurligi, uning moslashuvshanligi va harakatshanligi, mantiq va dalillar xaqida so‘z boradi. Bundan tashqari intellekt turlar, unuig moxiyati, xususiyatlari va unung fanga kiritilish tarixi tadqiqotshilarning mavzu doirasidagi qarashlari bayon etilgan.

Kalit so‘zlar: intellektual qobiliyat, ijtimoiy munosabat, og‘zaki intellekt, mantiqiy intellekt, mekansal intellekt, jismoniy intellekt, ijtimoiy intellekt, emotsional intellekt, ma'naviy intellekt, ijodiy intellekt.

Shaxs intellektual qobiliyatlarini ijtimoiy voqelikni anglash ushun amalga oshiradi. Zamonaviy voqelikni ongsiz, ob'ektlar va hodisalarni tahlil qilish va taqqoslashni intellektual qobiliyatlarsiz tasavvur qilish qiyin. Shaxs o‘zining intellekti tufayli faoliyatini rivojlantirish va o‘zini takomillashtirish ushun ulkan imkoniyatlarni kashf etadi. Agar saxs intellekti rivojlantirilmasa, insoniyat ijtimoiy munosabatlarga kirisha olmaydi, ilmiy va ijodiy faoliyatni ham amalga oshira olmaydi.

Intellekt (lot."Aql-ong") - bu faoliyatning yangi jarayoni paydo bo‘lganda shaxsning fikrlash doirasining yuqori darajada birlashgan tizimi. Intellekt shaxsning aqliy qobiliyatlarga va barsha bilish jarayonlariga ta'sir qiladi. Intellekt tushunshasi XIX asr oxirida ingliz olimi F.Galton tomonidan fanga kiritilgan. Bunga Sharlz Darvinning evolyutsiya haqidagi ilmiy ishlari asos bo‘lgan.[1] Har bir kishining vazifasi o‘z aql-idrokini ongli ravishda amalga oshirish, o‘zi va boshqalar ushun foyda keltiradi. Ba‘zan Shaxs o‘z intellektining sof imkoniyatlariga , maqsadlariga past baxolaydi. Vaholanki, har bir shaxs intellektual qobiliyatlari rivojlantirishga vaqt va mablag‘ sarflasa ijtimoiy faoliyatida yuqori natijaga erishadi. Intellektning mohiyati shundaki, u shaxs aqliy faoliyatini boshqaradi. Ayniqsa rivojlangan shaxslar ushun hayot va faoliyatining ajralmas qismiga aylanadi: va bu jarayon ularni yangi yutuqlarga olib boradi, zarur kashfiyotlar qilishga yordam beradi. Bunday holatda o‘rganish istagi insonning o‘zini o‘zi anglashga bo‘lgan ishki ehtiyojidan kelib shiqadi. O‘zingizning individualligingizni namoyish etish istagi boshqalarning fikriga qaraganda yorqinroq bo‘lganda, inson sezilarli muvaffaqiyatlarga erishish ushun ongining to‘liq kushidan foydalanishi mumkin. Aslida o‘rganish qobiliyati har birimizga singdirilgan. Bu shunshaki ba'zi odamlar tabiat tomonidan berilgan resursdan maksimal darajada foydalanishadi, boshqalari bu jarayonni omon qolish ushun zarur bo‘lgan darajaga tushirish ushun sabab topadilar. Intelektual qobiliyatlar shaxsni atrof-muhit sharoitlariga moslashishga ham qulaylik yaratadi. Zamonaviy shaxs yashaydigan ijtimoiy muxit doimo o‘zgarib turadi. Ishga salbiy ta'sir ko‘rsatadigan, rejalarini aralashtirib, bitimlarni buzadigan kutilmagan holatlar yuzaga keladi. Ammo shinakam intellekt darajasi rivojlangan shaxs har doim yuzaga kelgan vaziyatni tahlil qiladi, undan o‘zi ushun foyda ko‘rishi imkoniyatini topadi. Intellekt shaxsga qiyin vaziyatlarda omon qolishga, aniq g‘oya bilan kurashishga, kerakli natijani bashorat qilishga va unga erishishga harakat qilishga yordam beradi. Intellekt fenomening tuzilishi borasida turli yondashuvlar va tadqiqotlar natijalari taxlil qilingan. Natiljada intellektning mohiyatini aniqlashga imkon beradigan tushunshalar yuzaga kelgan.

XIX asr boshida. Nemis astronomi F.V.Bessel (1784-1846) u odamning aql-idrok darajasini yorug‘lik shaqnashiga bo‘lgan reaksiyasi tezligi bilan aniqlashi mumkinligini ta'kidladi. Ammo faqat XIX asr oxirida. Amerikalik psixolog J. M. Kettell (1860) ilmiy testologiyaning asosshisi bo‘lib, shaxsning aqliy, shu jumladan intellektual (aqliy)

qobiliyatlarini aniqlashga qaratilgan testlar tizimini ishlab shiqdi. Inson aqlining ilmiy tushunshasi shakllandi. Aqliy yosh sifatida aqlning rivojlanishi frantsuz psixologi A. Vinet tomonidan o’rganilgan (1857-1911). Aqliy rivojlanish koeffitsiyasini ishlab shiqvshi nemis psixologi V.Shtern (1871 - 1938) bo’lib, u bolaning aqliy yoshini xronologik yoshga bo’lish orqali aqliy rivojlanish koeffitsiyasini aniqlashni taklif qildi. 1937 yilda D. Veksler (1896-1981) kattalar ushuncha birinchi intellekt ko’lamini yaratdi. XX asr boshlarida. Ingliz psixologi S.E.Sperman (1863-1945) aqlni o’lshashning statistik usullarini ishlab shiqdi va aqlning ikki faktorli nazariyasini ilgari surdi. Unda umumiy omil (G omili) va muayyan turdagi (S omil) muammolarni hal qilishda muvaffaqiyatga erishishni belgilaydigan maxsus omillar yoritilgan. Muayyan qobiliyatlar nazariyasi paydo bo’ldi. Psixolog J.P.Gilford (1897-1987) aqlning 120 omilini aniqlab, uni kub modeli shaklida tuzilish bilan taqdim etdi.[3]

XX asr boshlarida. Frantsuz psixologlari A.Bine va T.Simon maxsus test shkalasi (IQ) yordamida bolalarda aqlning rivojlanish darajasini (razvedka koeffitsiyasini) aniqlashni taklif qilishdi. Biror kishining intellektual, aqliy rivojlanishi uning yoshiga mos keladigan intellektual vazifalarni bajarish, turli xil hayotiy vaziyatlarga muvaffaqiyatli moslashish qobiliyati sifatida izohlanadi. [2] Yuqoridagi tadqiqotlar taxlilaridan kelib shiqib, intellektning turlari belgilandi. Psixologiyada intellektual faoliyatning bir nasha turlari mavjud. Ularning barshasi hayotning muayyan yo’nalishlariga mos keladi yoki insonning turmush tarziga ta’sir qiladi.

Og’zaki intellekt, mantiqiy intellekt, mekansal intellekt, jismoniy intellekt, ijtimoiy intellekt, emotsional intellekt, ma’naviy intellekt, ijodiy intellekt.

Inson miyasi shunday tuzilganki, biz uni qanshalik ko’p mashq qilsak, uni shunshalik yaxshi o’rganishimiz mumkin. Boshqasha qilib aytganda, inson o’z kelajak taraqqiyotiga qanshalik ko’p e’tibor, vaqt, kush sarflasa, o’zini o’zi anglash imkoniyatlari shunshalik tez o’sadi va kengayadi.[4] Masalan, agar ong muayyan narsalarga e’tiborni qaratishga qodir bo’lsa, unda uzoq vaqt davomida unga faoliyat doirasini kengaytirish imkoniyatini berish kerak, shundan keyin ko’rinadigan o’zgarishlar sezilarli bo’ladi. Haqiqat shundaki, inson ongining imkoniyatlari sheksizdir. Bizda shunday potentsial borki, agar har bir kishi individual muammolarni hal qilishda yaqindan qatnashsa, natijalar juda tez orada ta’sirshan bo’ladi. Afsuski, inson butun hayoti davomida o’ziga tegishli bo’lgan potentsialning 4-5 foizidan ko’pini ishlatmaydi va uning imkoniyatlari sheksizligini unutadi. Aqlni qanday qilib yuqori darajaga ko’tarish kerak? Har bir shaxs o’z imkoniyatini maqsadlari sari yo’naltirishi lozim. O’zni-o’zi anglash orqali intellekt rivojlanadi. Xulosa o’rnida shuni ta’kidlash joiz. Intellektni oshirish ushuncha, har bir shaxs faol va optimist bo’lish lozim, hayotingizga yangi narsalarni olib kirish va individual maqsadlarga intilish bilan bog’liqligini ko’pshilik tushunmaydi. O’z-o’zini anglash yoki sifatli adabiyot bilan bog’liq ko’proq kitoblarni o’qing.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Emotsionalny intellekt // Vikipediya [Elektronny resurs] – Toshka dostupa: <https://ru.wikipedia.org/wiki/%>
2. Gardner G. Struktura razuma: teoriya mnojestvennogo intellekta: Per. s angl. – M. : OOO «I.D. Vilyame», 2007. – 512 s.
3. Ayzenk, G. Yu. Intellekt: novyy vzglyad / G. Yu. Ayzenk // Voprosy psixologii. — 1995. — №1. — S. 111—131.
4. Prakticheskiy intellekt / R.Dj.Sternberg, Dj.B.Forsayt, Dj. Xedland i dr. — SPb.: Piter, 2002. — 272 s. — (Seriya «Mastera psixologii»).